

Бібліографічний опис тез доповіді:

Савінов В. В. Концепт “нарративної ретикуляції” як соціально-психологічного ефекту плейбек-театру / Савінов Володимир // Простір арт-терапії: можливості інтеграції: матер. XIV Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–25 лютого 2017 р.) / [за наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар]. – К.: Золоті ворота, 2017. – 164 с. – С. 90–95.

КОНЦЕПТ “НАРАТИВНОЇ РЕТИКУЛЯЦІЇ” ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЕФЕКТУ ПЛЕЙБЕК-ТЕАТРУ

Савінов Володимир,

*сертифікований плейбек-театр-практик, геїтальт-психотерапевт,
психодрама-практик, молодший науковий співробітник
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
засновник і керівник Київського плейбек-театру “Déjà vu plus”,
відділення плейбек-театру ВГО «Арт-терапевтична асоціація» (Київ)*

При розгляді мистецтва плейбек-театру з функціональної точки зору, наприклад, як форми обміну досвідом [5], соціально-психологічної практики та засобу арт-терапії [4], методу допомоги [8] чи особистісного розвитку [3], зазвичай увагу більше приділяється його індивідуально-особистісним ефектам. Так, досліджуються особливості дореагування почуттів, ефект відчуження, нарративізація та переінтерпретація досвіду, моральна уява, розвиток спонтанності, пошук психологічних ресурсів, розкриття та насичення нарративу тощо.

Водночас зазначається, що плейбек-театр як соціально-психологічна практика є практикою саме групової роботи, але його вплив на гру-

пу досі не було пояснено. Остання концепція плейбек-театру – евристичний концепт автора самого плейбек-театру Дж. Фокса – «нарративна ретикуляція» [5, с. 12; 6–7] (рис. 1) дає змогу заповнити цю прогалину.

Під нарративною ретикуляцією розуміється розкриття (розмиття) індивідуальних наративів людей у групі та встановлення різноспрямованих нових зв'язків (сітки, мережі) між цими наративами і, як наслідок, людьми. При цьому слід зазначити, що нові зв'язки стають саме новими – якщо їх не було, то вони виникають, а якщо були, тоді вони оновлюються, змінюють свою якість – стають більш індивідуалізованими, глибокими та відкритими, прозорими. Автор обґрунтовує [там само], що нарративна ретикуляція виникає саме у класичному дійстві, здійсненому за встановленими принципами та правилами, тобто за звичайною технологією (ритуалом) плейбек-театру. Умови виникнення такої оновленої мережі детально описані через розкриття основних компонентів плейбек-театру, що у поєднанні становлять його специфіку: історія, спонтанність, атмосфера та керівництво.

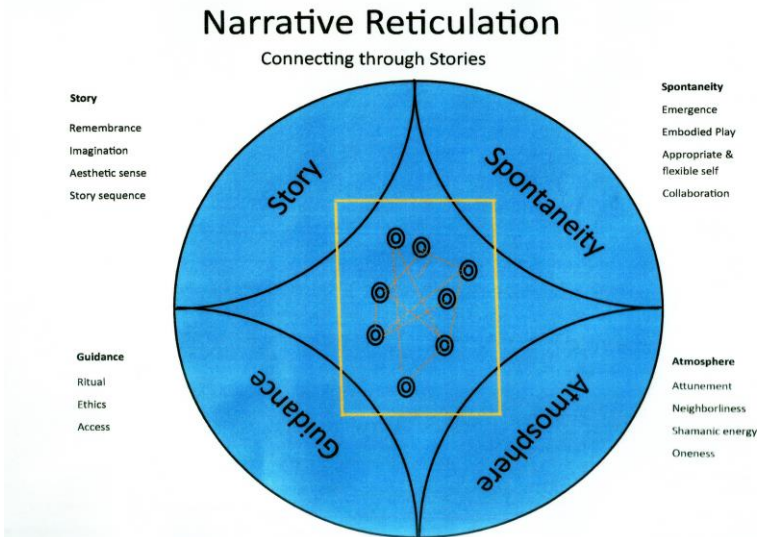

Рис. 1. «Наративна ретикуляція. Зв'язок через історії».

Оригінальна модель нарративної ретикуляції у плейбек-театрі та її умов. Аби уявити вигляд нарративної ретикуляції – і процесу, позначеного як розмиття, переструктурування наративів, і результату, ніби «проступання» нового їх візерунку, наведемо абстрактний малюнок (див. мал. 2, в кольоровому варіанті – на 1й сторінки обкладинки).

Якщо чотири малюнки передивлятися традиційно, зліва направо, зверху донизу, то побачимо, що існуючий порядок (умовно не знай-

омих одне з одним людей) виглядає як набір індивідуальних наративів (їхня струнка палетка, мозаїка), хоча й багатобарвних, але окремих й чітко окреслених, закритих, то наступні три малюнки демонструють, як окремі наративи розкриваються, розмиваються, проступають, дещо змішуються та утворюють новий спільний візерунок (зовсім не обов'язково радіальний, так просто було зручніше технічно здійснити). Цей візерунок більш непрямий, несхематичний, “нецифровий”, тобто більш живий, пульсуючий, гнучкий. Можна використати й органічну метафору – формування зв'язків між наративами-людьми як виникнення нервової чи судинної системи у живих тканинах організму, коли між клітинами й органами налагоджується взаємобмін, якого взагалі не було або який був “закупорений” [8, с. 150].

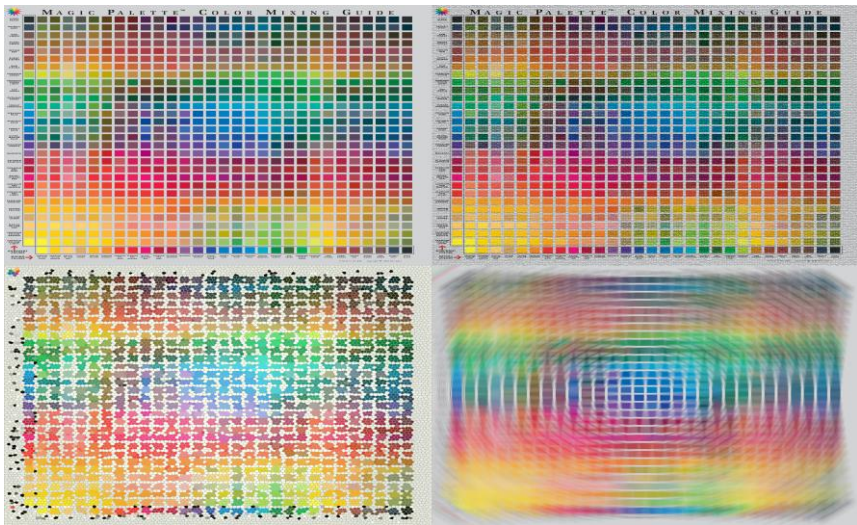

Рис. 2. Абстрактно-ілюстративна схема наративної ретикуляції

Але що ж такого особливого відбувається на плейбек-театральному дійстві, що можна говорити прямо-таки про утворення мережевої сітки наративів? Чи не те саме відбувається на звичайній вечірці, де люди багато спілкуються один з одним, сидять за спільним столом? А, наприклад, на заняттях танцями, де люди мають обов'язковий тактильний контакт одне з одним, навіть утворюють пари? А у навчальному класі чи робочому колективі хіба люди не формують особисте ставлення та не взаємодіють поза роботою? Різноманітні колективні хобі – клуби, гуртки, спортивні секції – хіба не стають референтним середовищем? Що вже говорити про групові арт-терапевтичні практи-

ки, різноманітні тренінги, психотерапевтичні групи, групи знайомств і взаємодопомоги – хіба люди не обмінюються контактами та не спілкуються у позагруповому житті? Ще більше орієнтовані на особистісне спілкування та взаємодопомогу ми бачимо у релігійних організаціях. Звичайно, схожа мережа зв'язків між людьми утворюються у будь-яких формах групового спілкування. Але у плейбек-театрі йдеться не про роботу з особистою чи груповою суб'єктивністю, як у формах та проектах групової рефлексії [2], де формулюється проблемне поле. Також не про напрацювання варіантів вирішення схожих проблем чи ситуацій пригноблення самими їх носіями у групових практиках форум-театру [1]. Плейбек-театр концентрується на особистих історіях як таких, з проблемами чи без, у спільному полі чи в окремих життєвих ситуаціях, з варіантом вирішення чи без нього. Отже, плейбек-театр як каталізатор наративної ретикуляції у групі, на мій погляд, вирізняється наступними створюваними **соціально-психологічними умовами**.

1. **Незаданістю зовнішньої мети.** У плейбек-театрі немає декларованої зовнішньої мети – навчитись чомусь, просто поспілкуватися, розробити якесь рішення чи узгодити позиції людей. Ми говоримо: “Ви просто розповідаєте, а ми просто інсценуємо ваші індивідуальні історії”. Таким чином, увага учасників концентрується на змісті того, що відбувається, а не на досягненні певного результату. До речі, це співпадає із визначенням гри – діяльність, мета якої лежить всередині неї самої. Тобто плейбек-театр – це своєрідна гра, щось не надто серйозне, що дає змогу людям пофантазувати і зануритись у контексти життя одне одного, не намагаючись щось з ними зробити, з певним рівнем релаксації, але і з певним рівнем тону.

2. **Незаданістю очікуваного змісту розповіді.** Невідомо, що будуть розповідати люди, що дає свободу для будь-якої історії. Для когось це чи не єдина можливість щиро висловитися і бути почутим. В таких умовах людина може наративізувати свій досвід як їй заманеться, без визначеної теми чи запитань, на які треба відповідати. Отже, вона потрапляє в умови, де необхідно створювати наративи, тобто брати на себе відповідальність за свою оповідь, а значить, все більше керувати і наративом, і власним життям. І саме на базі незданого змісту відбувається породження нових особистісних смислів оповідача та включеної аудиторії. Відбувається розвиток довіри до світу, довіри іншим людям, відкриття себе назустріч іншим, при чому відкриття майже не структурованого наперед. Цікаво також, що заданість може бути умовною, наприклад, за асоціацією з попередньо розказаною іс-

торією. Але все одно, рішення, що саме і як саме розповідати – повністю за оповідачем.

3. Спільною увагою до індивідуальності, коли вся аудиторія “змушена” слухати кожного, хто на це наважився. У плейбек-театрі створюються умови задля послідовного і більш-менш повного створення нарративу. Тобто немає можливостей перебивати, відповідати, інтерпретувати, навіть реагувати на те, що розповідається. Виникає ефект тимчасового єднання навколо однієї людини та її життя, а не, наприклад, навколо якоїсь абстрактної ідеї, культу чи божества. Один з ресурсів, який виникає під час такої уваги – життєвий досвід присутніх, для висловлення якого створюються спеціальні умови – так званий “шерінг”. Досвід ніби підключається до людини, яка була один на один з проблемою, тепер вона відчуває ніби дружнє плече. Крім того, технологія передбачає надання слова не “кожному бажаному”, а тому, кого обере кондактор, який і слідкує за тим, щоб найвразливіші історії не залишилися непочутими. Тобто плейбек-театр допомагає одночасному охопленню великих груп активних і пасивних учасників.

4. Відсутністю концепцій та пошуку відповідей, оскільки актори і ведучий намагаються не привносити свого змісту, а точніше, своїх точок зору до історій глядачів. І в цілому, певним чином виникає “культура ненав’язливості”, що дає змогу побачити глядачам власні стереотипи, патерни поведінки, емоційні реакції, а не, наприклад, почути про ці речі від когось. Екологічність даного процесу забезпечується за рахунок ігрових настановлень, ніби “несерйозного” ставлення до травми, а точніше, якогось “нефінального” чи нонфінального ставлення.

5. Додатковим ставленням до життєвого досвіду. А саме, ставленням авторським та ігровим. Як ми зазначали [4], ефект відчуження та перетворення з героя нарративу на автора є одним з основних у плейбек-театрі. Механізм відчуження: від досвіду, у т. ч. травматичного – людина з героя чи персонажа перетворюється на наратора, а з наратора – на автора! З нашого досвіду, далеко не кожна людина має практику відсторонення від свого нарративу, так би мовити, “дарування” його комусь на тимчасове незалежне від нього користування. У плейбек-театрі відбувається цей процес, що надає змоги подивитись на свою історію з позиції власного невтручання. І навіть якщо історія важка, все одно її не будуть грати легко, а легше може стати завдяки тому, що “вона може існувати і сама по собі, відповідно, я також можу бути у неї не занурений,” – починає думати оповідач... Тобто автор історії ніби “виниряє” зі своєї життєвої ситуації, а інші присутні –

занурюються до неї і, як наслідок, реагують емоційно, когнітивно та навіть конкретними діями.

Отже, “нарративна ретикуляція” – корисний концепт впливу плейбек-театру на групу, суть якого полягає у “розмиканні” індивідуальних нарративів, внаслідок чого формується нова мережа обміну досвідом. Загальними умовами, що забезпечують такий ретикуляційно-мережевий ефект є компоненти традиційного плейбек-театру: історія, спонтанність, атмосфера та керівництво; соціально-психологічними умовами – незаданість мети та очікуваного змісту, спільна увага до індивідуальностей, відсутність концепцій та пошуку відповідей, а також додаткове (авторське та ігрове) ставлення до особистого досвіду.

Література:

1. *Боаль А.* Ігри для акторів та неакторів / Аугусто Боаль ; [відп. за вип. Я. Салахова ; пер. з англ.: А. Гладка, Я. Салахова, А. Черноус, Б. Дедушкін, О. Потапова. – К. : ГО “Театр для діалогу”, 2016. – 252 с.
2. *Найдьонов М. І.* Ресурсний підхід у теорії групової рефлексії. Криза групи та ресурс індивіда, Криза індивіда та ресурс групи [Електронний ресурс] / Найдьонов М. І., 2009. – Режим доступу : http://iris-psy.org.ua/publ/st_0112.pdf
3. *Павлін Д. О.* Психологічні особливості розвитку спонтанності особистості у віці ранньої дорослості : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Павлін Дар’я Олександрівна. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. – 238 с.
4. *Савінов В. В.* Робота плейбек-театру з емоціями: нюанси співпраці з оповідачем / Савінов Володимир // Простір арт-терапії: палітра почуттів : матер. XIII Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (Київ, 25–27 лютого 2016) / [за наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської, О. М. Скнар]. – К. : Золоті ворота, 2016. – 140 с. – С. 59–62.
5. *Фокс Дж.* Плейбэк-театр / Джонатан Фокс // Журнал практического психолога. – 2013. – № 5. – С. 5–13. – (Спец. вып. : “Плейбэк Театр в сфере практической психологии”).
6. *Fox J.* (2016) Narrative Reticulation. An Explanatory Theory for Playback Theatre [Electronic resource] / By Jonathan Fox. – Access mode : <http://www.playback-theatre.it/downloads/JFoxNarrativeReticulation.pdf>
7. *Fox J.* (2015) On Narrative Reticulation [Electronic resource] / By Jonathan Fox // Published in Internet 2015.07.07. – Access mode : <http://www.iptn.info/?a=doc&id=300>
8. *Fox A.-L. J.* (2013) Restoring performance: personal story, place, and memory in post-Katrina New Orleans : doctoral diss. for PhD degree : department “Theatre” / Anne-Liese Juge Fox. – Baton Rouge : Louisiana State University, 2013. – 205 p. – Access mode : http://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_dissertations/967

© ВГО “Арт-терапевтична асоціація”, 2017

© Савінов Володимир Вікторович, 2017